

TURİZMIN INKIŞAFININ AKTUAL MƏSƏLƏLƏRİ

K.X.YUSİFOVA

Azərbaycan Dillər Universiteti

Məqalədə turizmin müasir inkişaf mühiti xarakterizə olunmuş, onu şərtləndirən amillərə münasibət bildirilmişdir. Çoxşaxəli fəaliyyət sahəsi kimi turizmin inkişafının nəzəri-metodoloji məsələlərinə aydınlıq gətirilməsi zərurəti əsaslandırılmışdır. Turizmin dayanıqlı inkişafının nəzəri-metodoloji müddəalarına münasibət bildirilmişdir. Daimi yaşayış yerindən kənarında işgüzar fəaliyyəti istisna etməyən fəal və mədəni istirahətin kütləvi forması kimi turizmin mühityaratma imkanları araşdırılmışdır. Bütün əsas əlamətlər üzrə mövcud təsnifatlar müqayisə edilmiş, ümumiləşdirmələr aparılmışdır. Fəaliyyət inteqrasiyası və digər amillər hesabına turizm biznesinin bəzi inkişaf imkanları aşkar edilmişdir.

Açar sözlər: Turizm, turist, turizmə yanaşmalar, turizmin funksiyaları, turizmin növləri, aqroturizm

Müasir dövrdə insanların fəal istirahətinin geniş yayılmış və ən kütləvi növü kimi turizm iqtisadiyyatın dinamik inkişaf edən sahəsidir. Bir çox ölkələrdə XX əsrin fenomenini adlandırılan turizmin insanların tələbatına çevrilməsi, xeyli dərəcədə texniki və texnoloji inkişafın, o cümlədən rəqəmsal mühitin təşəkkül tapmasının nəticəsidir. Belə ki, fiziki əməyin insan həyatında azalan xüsusi çəkisi fəal istirahətə ehtiyacı şərtləndirmiş, eyni zamanda onun mədəni mahiyyətini də zənginləşdirməyi zərurətə çevirmişdir.

Turizm: mahiyyəti və mühit yaratma məsələsi

Turizmin tarixi müasir dövrümüzə məhdudlaşmır və böyük inkişaf yolu keçmişdir. Bununla belə, iqtisadi və sosial əhəmiyyəti gündən-günə artan turizmin inkişafının nəzəri-metodoloji problemləri aktual olaraq qalır. Məlum olduğu kimi, təkrar istehsalın baş verməsi əməklə kapitalın birləşməsinə nəzərdə tutmaqla, əmək resurslarının təkrar istehsalını ön plana çəkir. İnsanın fəal dincəlməsi (başqa sözlə, turizm) maddi nemətlərin yaradıcısı olan insanın fiziki və əqli potensialının bərpası və inkişafının zəruri şərtidir. Sağlam həyat tərzini cəmiyyətin dayanıqlı inkişafının təmin edən həlledici amil olmaqla, əsasən fəal turizmin təşkili sayəsində reallaşsa bilər. Digər tərəfdən, turizm nəqliyyat, ticarət, tikinti, kommunikasiya, kənd təsərrüfatı və bir sıra digər sahələrə artan təsirə malik olmaqla, cəmiyyətin sosial - iqtisadi inkişaf səviyyəsini xarakterizə edir.

Turizm sosial-mədəni fəaliyyət olub, iqtisadiyyatın bir sahəsidir. Bu sahə mürəkkəb və çoxşaxəli olsa da, ilk növbədə istirahət, sağlamlıq, maarifləndirmə və idman üzrə fəaliyyətin təşkilini nəzərdə tutan biznes sahəsidir. Bu biznes genişlənmə xassəsinə malik olmaqla, ölkə daxili və beynəlxalq miqyasda fəaliyyəti əhatə edir. İqtisadi proses və iqtisadi-mədəni hadisə kimi turizm milli və beynəlxalq miqyasda fəaliyyətə xərclər və onların nəticələrinin qiymətləndirilməsi müstəvisində baxış tələb edir. Müxtəlif

təşkilatların turist xidmətləri, məhsulların istehsalı və satışı, habelə iqtisadi fəaliyyətin müxtəlif istiqamətlərinin resurs təminatı və bu kimi bir sıra komponentləri əhatə edən turizm mürəkkəb və dinamik sistemdir. Turizmə sosial-mədəni fəaliyyət sahəsi kimi baxdıqda onun insanların həyat keyfiyyətinə birbaşa təsir etməsi faktı önə çəkilməlidir. Həmin təsir həlledici dərəcədə sosial, iqtisadi və mədəni əlaqələr sayəsində reallaşır.

Elmi mənbələrdə və turizm sahəsində müvafiq kadr hazırlığının metodiki təminatının yaradılması prosesində, geniş araşdırmalara və ümumiləşdirmələrə baxmayaraq, istifadə olunan anlayışlara münasibətdə kifayət qədər fərqli münasibətlər qalmaqdadır. Bu baxımdan, terminoloji dəqiqləşdirmələri həm elmi-nəzəri, həm də təcrübə baxımından zəruri hesab edən aşağıdakı mövqe diqqətə layiqdir. "Turist terminlərinin şərh olunması kifayət qədər kəskin diskussiyaların obyektinə olaraq qalır. Eyni zamanda, terminlərin şərhində birmənalı yanaşma turizm təcrübə fəaliyyəti üçün, turizm haqqında elm üçün və turizm statistikasına üçün olduqca vacibdir. Akademik dairələr, elmi cəmiyyətlər, bütün dünyada çoxsaylı turist məktəbləri turizmin anlayış aparatının unifikasiyasına ciddi ehtiyac hiss edirlər" [1, s.7].

Azərbaycan Respublikasında turizm sahəsində meydana çıxan münasibətləri tənzimləyən, sosial-iqtisadi inkişafı təmin edən vasitə kimi turizm ehtiyatlarından səmərəli istifadə qaydasını müəyyənləşdirən "Turizm haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununda göstəriləni kimi (2, maddə 1) turizm dedikdə – "Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının, əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin müvəqqəti olacağı ölkədə (yerdə) ödənişli fəaliyyətə məşğul olmamaq şərti ilə istirahət, sağlamlıq, tanış olma, idraki (tarix və mədəniyyət sərəfətlərindən bəhrələnmə və sair), iş-peşə (vəzifə borclarının icra edilməsi istisna olmaqla), idman və dini

məqsədlərlə daimi yaşayış yerlərindən müvəqqəti getmələri (səyahətləri)” nəzərdə tutulur.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) qəbul etdiyi ilk rəsmi təriflərdən (1954-cü il) birinə əsasən turizm - sağlamlığa, fiziki inkişafa təsir göstərən və daimi yaşayış yerindən kənarında fəal istirahət növüdür. BMT-nin müvafiq sənədlərində, dəyişən mühitin tələbləri nəzərə alınmaqla turizm anlayışının dəqiqləşdirilməsi istiqamətində işlər davam etmişdir. Belə ki, 1993-cü ildə həmin təşkilatın Statistika Komissiyasında turizm anlayışına düzəliş edilmişdir. Düzəlişin əsas məqamı səfərlərə müddət (bir ilə qədər) qoyulması və habelə işgüzar məqsədli səfərlərin də istisna edilməməsi ilə əlaqədardır.

Turizm anlayışına sonrakı baxışlar üçün, onun motivlərində, əsasən istirahət amilinin önə çəkilməsi xarakterikdir. Belə ki, 2008-ci ildə BMT-nin Turizmin iqtisadi və sosial məsələləri üzrə Departamenti-nin Statistika şöbəsinin beynəlxalq tövsiyələrində haqqında bəhs olunan anlayış belə təqdim olunur.

“Turizm insanların daimi yaşayış yerindən kənara hərəkəti ilə əlaqədar olan sosial, mədəni və iqtisadi hadisədir ki, motiv kimi, bir qayda olaraq əyləncə və istirahət çıxış edir” [3, s.1].

Anlayışlara aydınlıq gətirilməsi və dəqiqləşdirmə prosesi sonralar da davam etmişdir. Hazırda beynəlxalq miqyasda təcrübi sənəd dövrüyyəsində turizm anlayışına münasibətdə BMT-nin Ümumdünya Turizm Təşkilatının (ÜTT) aşağıdakı yanaşması daha çox istifadə olunur. “Turizm - fəaliyyət növləri, xidmət və evdən uzağa səfər edən ayrı-ayrı şəxslərə və qruplara nəqliyyat, yaşayış, qida və içkilər, pərakəndə mağazalar, əyləncə müəssisələri və digər qonaqpərvərlik xidmətləri təqdim edən sahələrin məcmusudur” [4].

Dünya Turizm üzrə Manila Deklarasiyası (1980-ci il), geniş surətdə aparılmış müzakirələrdən əldə edilmiş nəticəni təsbit edərək elan etdi ki: “Turizm ölkələrin sosial, mədəni, təhsil və iqtisadi sahələrinə və onların beynəlxalq əlaqələrinə birbaşa təsir göstərdiyi üçün ölkələrin həyatında vacib olan bir fəaliyyət kimi başa düşülür” [5].

İlkin yanaşmada, turizm işlə əlaqədar olmayan səbəblərdən insanların daimi yaşayış yerindən müvəqqəti olaraq kənarında yaşaması ilə şərtlənən istirahət, mədəniyyət, habelə əyləncə ehtiyaclarının ödənməsi prosesi kimi baxmaq olar. Artıq qeyd olunduğu kimi, hazırda haqqında danışılan yerdəyişmədə işgüzar məqsədlər də nəzərə alınmalıdır.

Turizmin sosial, mədəni və iqtisadi problemlərinin araşdırılması dairəsinin genişləndirilməsi davam etdirilir və müvafiq fəaliyyətin inkişafı imkanları daha dərindən tədqiq olunur. Sosioloji baxımdan turizmin tədqiqi zamanı, fərqli yanaşmalardan istifadə olunur. Həmin yanaşmaların müvafiq ədəbiyyatda müqayisəli qiymətləndirilmiş və əldə edilən nəticələrə münasibət bildirilmişdir. Bu və digər məsələləri

nəzərə almaqla turizmin sosial, mədəni və iqtisadi problemlərinin tədqiqinin aşağıdakı konsepsiyalarına üstünlük verənlərlə razılaşmağı məqsəduyğun hesab edirik:

1. Turizm “kommersiyalaşmış qonaqpərvərlik” kimi.
2. Turizm “demokratik səyahət” (tarixi aspekt) kimi.
3. Turizm istirahətin və fəallığın müasir forması kimi.
4. Turizm ənənəvi ziyarətçiliyin müasir variasiyası kimi.
5. Turizm əsas mədəni sualların və mövzuların inikası kimi.
6. Turizm mədəniyyətlərin qarşılıqlı təsiri prosesi kimi.
7. Turizm etnik münasibətlər tipi kimi.
8. Turizm “yeni müstəmləkəçilik” forması kimi [6, s. 375-376].

Turizm fəaliyyətində istehsal və istehlak amillərinin mühityaratma qabiliyyəti, kifayət qədər fərqli şəraitlərdə təcrübi baxımdan qiymətləndirilir. Turizmin sosial, mədəni və digər aspektlərinin onun təşkilati idarəetmə strukturuna təsirini nəzərə alan yanaşmalar, bu baxımdan diqqətəlayiqdir.

“Turizm sahəsi məhsul və xidmət istehsal etməklə, onun istehlakı üçün fəaliyyət göstərir. Turizm sahəsində iqtisadi resurslar maliyyə vəsaitləri, iş qüvvəsi və elmi cəhətdən əsaslandırılmış təşkilati idarəetmə strukturu formalaşdırır. Bu aspektlər turizmin çox şaxəli iqtisadi və sosial mənə kəsb edən nəticələrini və respublika səviyyəsində iqtisadi və sosial mənasını açır. Turizm sferasında turistlər, təbii resurslar və yaradılmış tarixi mədəni sərvətlər arasında istifadə hüququnu və istifadə qaydalarını tənzimləyən qanunlar sistemi və maraqlar dairəsi iştirak edir” [7, s.22-23].

Dayanıqlı inkişafda turizmin yeri və roluna münasibətdə kifayət qədər tədqiqatlar aparılmamışdır. Baxmayaraq ki, gələcək nəsillər üçün problem yaratmayan dayanıqlı inkişafda inteqrasiya proseslərini dəstəkləyən fəaliyyət növü kimi turizmin artan rolu müşahidə olunur. Turizm fəaliyyət inteqrasiyasına və beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin inkişafına, iqtisad fəaliyyət növlərinin birgə inkişafına, habelə institutional inkişafa müsbət təsir edir. Məsələn ondadır ki, turizm bir çox hökumətlərarası və qeyri-hökumət təşkilatları, habelə birliklərin yaranmasında həlledici rol oynayır. Dayanıqlı turizm müvafiq fəaliyyətin nəticələrini bütün aspektlərdə (iqtisadi, sosial və ekoloji) nəticələrini nəzərdə tutan fəaliyyətdir. Başqa sözlə, BMT ÜTT-nin müvafiq sənədində göstərilən kimi dayanıqlı turizm “ziyarətçilərin, sənayenin, ətraf mühitin və qəbul edən icmaların tələbatını ödəyən, bu fəaliyyətlərin hazırkı və gələcək iqtisadi, sosial və ekoloji nəticələri tamamilə nəzərə alan turizmdir” [8, s.5].

Hazırda iqtisadi fəaliyyətin ən müxtəlif sahələrində özünə yol tapan birgə istehlak ideyası turizm sahəsində daha sürətlə yayılır. Birgə istehlak anlayışı adı altında (əsasən, xidmətin müxtəlif sahələrində) mal və xidmətlərə sahib olmaq əvəzinə barter və icarəyə üstünlük verilməsi halı nəzərdə tutulur. Odur ki, birgə istehlak iqtisadiyyatının turizm sahəsində təşəkkülü müşahidə olunur. İşgüzar və istirahət xarakterli səyahətlərin təşkilində birgə iqtisadiyyatın formalaşması və inkişafı məsələləri, beynəlxalq miqyasda intensiv müzakirə edilməkdədir [9]. Bu müzakirələrdə turizmin təşkilinin yeni model və texnologiyaları diqqət mərkəzində olur.

İqtisadiyyatın digər sahələrində olduğu kimi iri şirkətlər, illərlə yaratdıqları və təkmilləşdirdikləri sistemləri istismar edərək nəzərdə tutduqları gəlir əldə etməyə can atırlar. Bununla belə, "turizm sektorunda "birgə istehlak iqtisadiyyatının" həm tərəfdarları, həm də əleyhdarları yaxşı başa düşürlər ki, yeni meyillərə etina etməmək mümkün deyildir. Get-gedə daha fərqli səyyah qrupları arasında yeni tələbat meyllərinin meydana gəlməsi ilə yanaşı, texnoloji nailiyyətlərin turistlərin təsüuratlarına təsiri və həmin təsüuratlarla bölüşmə imkanları, turizmde "birgə istehlak iqtisadiyyatının" müxtəlif aspektlərinin işıqlandırılmasına ciddi diqqətin və tədqiqatların aparılmasının zəruriliyindən xəbər verir" [10, s.11].

Müasir turizm fəaliyyətinin miqyası və inkişaf tempi, onun təşkilinə qoyulan investisiya, bir daha təsdiq edir ki, turizm iqtisadi inkişafa ciddi təsir göstərən güclü amildir. Müasir turizm ticarət balansının sabitləşməsində və dövlət büdcəsinin formalaşmasında mühüm rola malikdir.

"Turizmin sosial-iqtisadi mahiyyəti, onun ölkə iqtisadi potensialının formalaşması və dinamikasında rolu, xüsusi resursları və digər iqtisadi və əhali potensialı ilə izah olunur. İqtisadi ədəbiyyatlarda turizmə fəaliyyət növü, iqtisadi sahə, sahələrarası kompleks və ya bazar, ərazi potensialı və həmçinin sosial-iqtisadi inkişaf amili kimi baxılır" [11, s.9].

Turizm yerinə yetirdiyi funksiyalara, adətən bərpa, inkişaf, əyləncə, sağlamlıq, iqtisadi və sosial funksiyalar aid edilir. Turizmin bərpa funksiyası – insanın ətraf mühitin və fəaliyyət növünün ziddiyətli dəyişikliyi nəticəsində yorğunluq və yorğunluq hissələrindən azad edilməsini; inkişaf funksiyası - fərdi (yaradıcı və digər) inkişaf imkanlarının təmin edilməsini; əyləncə funksiyası - fəal istirahətin, əylənmə imkanlarının, mədəni və idman tədbirlərində iştirakın, yerli insanlarla tanışlığın təmin edilməsini; turizmin iqtisadi funksiyası - turistlərin geniş çeşidli tələbatının ödənilməsini; sosial funksiyası insanların həyat səviyyəsinin və həyat keyfiyyətinin yüksəldilməsini nəzərdə tutur.

Xidmət növlərinin çeşidini artırıqlaqla turizm yeni iş yerlərinin açılmasına rəvac verir. Təkcə onu demək kifayətdir ki, turizm, ilk növbədə ekskursiya,

kurort, mehmanxana biznesinin təşkili və həyata keçirilməsi üçün elmi və praktiki fəaliyyətlərin birləşməsini təmin edir.

Turizmin iqtisadi funksiyası sahənin inkişafının təməl prinsiplərindən çıxış edərək müvafiq xidmət sektorunu formalaşdırır və inkişaf etdirir. Beynəlxalq təşkilatlarda turizmin iqtisadi funksiyalarına münasibətdə terminoloji dəqiqləşdirmələrə xüsusi diqqət verilir. Deyək ki, Turizm haqqında Haaqa Bəyannaməsində (1989-cu il) turizm - insanların yaşadıqları yerdən və iş yerlərindən azad hərəkəti, bu hərəkətdən irəli gələn ehtiyacları qarşılamaq üçün yaradılan xidmət sektoru kimi göstərilib [12].

Turizmin növləri müxtəlifdir və turizmin növlər üzrə təsnifatına yanaşmalar kifayət qədər fərqlidir. Haqqında danışılan təsnifat əlamətlərinin çoxsaylı olması, turizm fəaliyyətinin sürətlə inkişafı, şaxələnməsi və yayılma arealının genişlənməsi turizmin təsnifatında baş verən dəyişiklikləri şərtləndirən amillərin bir qismidir.

Turizm ölkədaxili və beynəlxalq turizm kimi fərqləndirilir. Ölkədaxili turizmde yerli əhali istirahət yerində 24 saatdan artıq qalmaya bilər. Haqqında danışılan zaman və məkan reqlamentləri əlbəttə ki, şərtidir və çevik surətdə tənzimləne bilər. Beynəlxalq iqtisadiyyatın dinamik inkişaf edən sahəsi kimi beynəlxalq turizm insanlar, xalqlar, ölkələr və sivilizasiyaların yaxınlaşmasında mühüm rola malikdir. Bu proseslərin koordinasiyasına və təbii ki, təşkilatlanma amilinə həlledici əhəmiyyət verilir.

Hazırda turizm sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafına fəal dəstək verilir və beynəlxalq turizm təşkilatlarının sayı 100-dən artıqdır. Həmin təşkilatlar qismində ilk növbədə, Ümumdünya Turizm Təşkilatı və Ümumdünya Turizm Agentlikləri Federasiyasını qeyd etmək olar. müasir dünyada turizm sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığı həyata keçirən təşkilatlara habelə, Ekskursiya Xidmətləri və Turlar üzrə Beynəlxalq Assosiasiya, Beynəlxalq Sosial Turizm Bürosu, Beynəlxalq Turizm Alyansı, Avropa Turizm Ticarət Yarmarkaları Assosiasiası, Latin Amerikasını Turizm Təşkilatları Konfederasiyası, Asiya-Sakit Okean Turizm Assosiasiyası və i.a. aid edilməlidir.

Turizm: təsnifat və fəaliyyət inteqrasiyası

Məqsəd, zaman və tələbat əlamətləri turizm növlərinin təsnifatında mühüm yer tutur. Zənnimizcə turizmin növlər üzrə təsnifatında turistin tələbatı əlamətinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Bu baxımdan təsnifat əlamətlərini aşağıdakı tərkibdə təklif edən tədqiqatçıların fikri maraq doğurur: mədəni; idman; macərə; konqres-sərgi; intensiv; müalicəvi; kənd; ekoloji və dini (13, s. 52-54). Sadalanan əlamətlər üzrə turizmin aşağıdakı növləri fərqləndirilir.

Mədəni turizm fəaliyyəti aşağıdakıları əhatə edir: tarixi, arxitektura, mədəni abidələrlə, muzeylərlə tanışlıq; tarixi marşrutlarla səfərlər; mədəni tədbirlərdə

iştirak; maarifçilik xarakterli tədbirlərdə iştirak və i.a.

İdman turizmi fəal (bu və ya digər idman növü ilə məşğul olmaq) və passiv (idmana maraq) kimi fərqləndirilir. İdman turizminə aşağıdakı fəaliyyət növləri aid edilir): qış idmanı, su idmanı, ovçuluq və balıqçılıq və s. Macərə turizminə macərəli idman və macərəli səyahət aid edilir. Macərəli idman dedikdə, qayaya dırmanma, hava şarında səyahət, su xizəyi, dağlıq ərazidə atlarda, motosiklədə, velosipeddə səyahət, paraşütlə tullanma, dağ çaylarında qayıq sürmək və i.a. nəzərdə tutulur.

Etnik və ya nostalji turizm – turizmin inkişaf edən növüdür. Bu fəaliyyət qohumlarla görüşmək və ya ata-baba yurduna səyahətlərlə bağlıdır. Eyni zamanda - etnik-mədəni turizm - öz milli dövləti və ya inzibati qurumu olmayan kiçik xalqların yaşadığı yerlərə səfərləri nəzərdə tutur. Etnik və ya nostalji turizm növünə habelə soydaşlıq turizmi - yaxın və uzaq xaricdə öz milli dəyərlərini qorumaq, ailə əlaqələri saxlamaq üçün səfərlərin təşkili aid edilir.

İşgüzar turizm iş üzrə tərəfdaşlarla iş yerindən gəlir əldə etmədən rəhbərin qərarı ilə, edilən səfərləri nəzərdə tutur. Turizmin bu növü biznes səfərlər, sərgilərdə və digər tədbirlərdə iştirak və həvəsləndirici (mükafat olaraq göndərilən) kimi fərqləndirilə bilər. Müalicəvi turizm mineral su mənbələrinə, orqanizm üçün faydalı təbii şəraiti olan yerlərə səfərlər kimi fərqləndirilir. Kənd turizmi kənd həyat tərzini, kənd yerlərində bitki və heyvan aləmi, yerli mətbəxlə və i.a. tanışlığı nəzərdə tutur. İqtisadi və sosial baxımdan mühüm əhəmiyyətə malik turizm növüdür və dünyanın əksər ölkələrində sürətlə yayılmaqdadır.

Bəzi mənbələrdə kənd turizmi (aqraturizm) ekoturizmin əsas forması kimi təqdim olunur. Ekoloji turizm insan ayağı dəyməyən və sivilisasiyanın dəyişdirmədiyi turizm növüdür. Turizmin bu növünü təşkilindən əldə edilən gəlirin bir hissəsi ətraf mühitin mühafizəsinə yönəldilir. Turizmin mühüm növlərindən biri kimi rekreasiya turizmi istirahət müddətində fiziki və zehni qüvvələrin bərpası məqsədi ilə həyata keçirilir. Əlbəttə bura, əyləncə, mədəni və idman tədbirlərində iştirak nəzərdə tutulur. Turizmin növlərinə habelə, dini (o cümlədən, müqəddəs yerlərin ziyarət edilməsi də aid edilir.

Təşkilati formasına görə turizmi mütəşəkkil və qeyri-mütəşəkkil kimi fərqləndirmək olar. Ümumilikdə turizm fəaliyyətinin təsnifatında istifadə edilən meyarlara aşağıdakılar aid edilir; təşkil edilmə forması, səfərin məqsədi, müddəti, yaş kateqoriyası, turistlərin sayı, maliyyələşmə mənbələri. Yeri gəlmişkən turizmin maliyyələşdirilməsi mənbələrinin təsnifatı da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məhz bu baxımdan, kommersion və sosial turizm növləri fərqləndirilir.

Turizm elmi istiqamət kimi geniş predmet sahəsinə malikdir. Burada elmin bir çox sahələrinin nailiyyətlərindən istifadə edilməklə yanaşı, müxtəlif elmi istiqamətlərinin inkişafına rəvac verilir. Həmin elmlərin sahələrinə iqtisadiyyat, coğrafiya, humanitar elmlər, o cümlədən fəlsəfə və sosiologiya, informasiya texnologiyaları, ekologiya, hüquq, psixologiya, pedaqogika, təbabət, dil və nitq haqqında elmlər aid edilir.

Müxtəlif elmlərin sahələri ilə inteqrasiya sayəsində aşağıdakı elmi istiqamətlərin inkişafına təkan verilmişdir:

1. Turizm və iqtisadiyyat elmlərinin inteqrasiyası sayəsində - turist bazarının iqtisadiyyatı, turist fəaliyyətinin iqtisadiyyatı, turist xidmətləri bazarının marketinqi;

2. Coğrafiya elmi ilə inteqrasiya sayəsində - turizm coğrafiyası, rekreasiya coğrafiyası, turist ölkəşünaslığı, turist regionşünaslığı;

3. Humanitar elmlərlə (fəlsəfə və sosiologiya) inteqrasiya sayəsində - qonaqpərvərliyin fəlsəfəsi, turizmin sosial təbiəti və sosial əhəmiyyəti;

4. İnformasiya texnologiyaları inteqrasiya sayəsində - turizmdə informasiya texnologiyaları; ekologiya elmi ilə inteqrasiya sayəsində - təbiətdən istifadə, ekoloji turizm, turizmdə ekoloji təhlükəsizlik; hüquq elmi ilə inteqrasiya sayəsində - turizmin hüquqi tənzimlənməsi;

5. Psixologiya elmi ilə inteqrasiya sayəsində - turistin davranış psixologiyası, turizm xidmətinin psixoloji aspektləri;

6. Təbabət elmi ilə inteqrasiya sayəsində - kurtalığıya, müalicəvi-sağlamlıq turizmi; dil və nitq haqqında elmləri ilə inteqrasiya sayəsində - sosiolinqvistikası, psixolinqvistikası, kommunikasiya nəzəriyyəsi və i.a. [14, s. 20-21].

Turizm biznesinin (kommersion turizminin) inkişafı və genişləndirilməsi ilə məşğul olan müəssisələri mənfəət əldə etmək üçün çalışırlar. Turizm biznesində mərkəzi yer tutan kommersion turizmi əsasən yüksək və orta gəlirli insanlar üçün, sosial turizm isə müharibə və əmək veteranları, təqaüddülər, əlillər və gənclər üçün təşkil edilir.

Turizm iqtisadiyyatının məşğulluq, infrastruktur və ekoloji aspektlərinə, hazırda xüsusi diqqət yetirilir. Müasir dövrdə turizmin inkişafı cəmiyyətin həyatına və milli iqtisadiyyatın inkişafına ən müxtəlif istiqamətlərdə ciddi müsbət təsir göstərir.

1. Turizmin təşkili əsasında yeni iş yerləri açılır və müəssisələr yaranır.

2. Yerli əhalinin əlavə gəlir və qazanc əldə etmək imkanları meydana gəlir.

3. Yerli mallara daha çox istehsal tələbatı yaranır. Yeni bazar açılır.

4. Ölkədə turizmin inkişafının yeni infrastrukturunu formalaşdırır. Həmçinin, bütün xidmət obyektləri, kommunal sahələr modernləşdirilir.

5. Turizmin inkişafı ilə əlaqədar olan yeni ixtisaslar və texnologiyalar meydana gəlir.

6. Ətraf mühitin qorunmasının əhəmiyyəti daha düzgün dərk olunur və bu istiqamətdə cəmiyyət tərəfindən əsaslı işlər görülür.

7. Torpağa münasibət yaxşı mənada köklü şəkildə dəyişir, ona qayğı artır.

8. Dövlət səviyyəsində səhiyyə xidməti də yeni keyfiyyət zəminində inkişaf etdirilir və dünya standartlarına uyğunlaşdırılır [15, s.10].

Turizm iqtisadiyyatı çox şaxəli, mürəkkəb və dinamik sistemdir. İndiyə qədər aparılmış tədqiqatlar və təcrübənin təhlili turizmə münasibətdə sistemli yanaşmanın üstünlükləri və perspektivlərini aşkar etməyə imkan verir. Bütövlük, qarşılıqlı əlaqə və qarşılıqlı asılılıq meyarlarına cavab verən turizm iqtisadiyyatının səmərəliliyi, müvafiq biznes mühitinin xarakteristikalarından asılıdır.

Məlum olduğu kimi, səfər etdiyi məkan, xeyli dərəcədə turistin istək və ehtiyaclarını müəyyən edir. Həmin ehtiyacları qarşılayan xidmət sahəsində, məhsul istehsalı və satışında mənfəət əldə etmək məqsədi ilə fəaliyyəti nəzərdə tutan turizm biznesi milli iqtisadiyyatda get-gedə daha əhəmiyyətli

mövqə tutur. Belə ki, artıq qeyd edildiyi kimi turizm, ölkənin müxtəlif bölgələrində yeni iş yerləri açmaqla, tarazlı regional inkişafda əhəmiyyətli rol oynayır. Turizm sənaye fəaliyyətidir. Turizm sənayesi, dedikdə - institusional baxımdan turistlər üçün məhsul və xidmətlərin istehsalı, mübadiləsi, istehlakı, turizm və istirahət resurslarının istifadəsi, müvafiq maddi-texniki bazanın yaradılması ilə məşğul olan maddi və qeyri-istehsal sahələrinə aid müəssisələr sistemi başa düşülür.

Nəticə. Cəmiyyətin həyatında get-gedə daha əhəmiyyətli mövqə tutan turizm iqtisadiyyatı çox şaxəli, mürəkkəb və dinamik sistemdir. Bütövlük, qarşılıqlı əlaqə və qarşılıqlı asılılıq meyarlarına cavab verən turizm iqtisadiyyatının səmərəliliyi, müvafiq biznes mühitinin xarakteristikalarından asılıdır. Turizm iqtisadiyyatının məşğulluq, infrastruktur və ekoloji aspektlərinə hazırda xüsusi diqqət yetirilməlidir. Turizm, ölkənin müxtəlif bölgələrində yeni iş yerləri açmaqla, tarazlı regional inkişafda mühüm rol oynayır. Turizm elmi istiqamət kimi geniş predmet sahəsinə malikdir və bu istiqamətdə tədqiqatların dərinləşdirilməsi, insan inkişafı və iqtisadi səmərəlilik baxımından obyektiv zərurətdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Основы туризма. Коллектив авторов; под ред. Е.Л. Писаревского. Москва, Федеральное агентство по туризму, 2014. 384 с. 2. Turizm haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı şəhəri, 4 iyun 1999-cu il, № 674-IQ 3. ООН Департамент по экономическим и социальным вопросам. Статистический отдел. Международные рекомендации по статистике туризма, 2008. Мадрид и Нью-Йорк, ST/ESA/STAT/SER/M/83/Rev.1, 167 с. 4. Definition of Tourism (UNWTO Definition of Tourism) / What Is Tourism? <http://www.tugberkugurlu.com/> 2010 5. Манильская декларация по мировому туризму. Принята Всемирной конференцией по туризму, проходившей в Маниле (Филиппины) с 27 сентября по 10 октября 1980 года 6. Erik Cohen. The Sociology of Tourism: Approaches, Issues, and Findings. *Annual Review of Sociology*. Vol. 10 (1984), pp. 373-392 7. Əlirzayev Ə.Q. Turizmin iqtisadiyyatı və idarə olunması. Bakı: "İqtisad Universiteti" Nəşriyyatı, 2010. 528 s. 8. Reference: making tourism more sustainable - Policy Guide, UNEP and UNWTO, 2005, p.11-12. 9. Обсуждение проблем новых моделей туристской деловой деятельности на первом Иbero-американском заседании, посвященном теме «Экономика совместного потребления». PR No.: 16027. 19 Apr 16/<http://media.unwto.org/ru/> 10. В. Катцони. Влияние экономики совместного потребления на индустрию туризма. (Афины, Греция) //Развитие внутреннего и въездного туризма в России и за рубежом. Сборник статей. Москва, МГУ имени М. В. Ломоносова 2017. 192 с. 11. Məmmədov E.Q. Azərbaycan turizm bazarının formalaşması və idarə olunmasının regional xüsusiyyətləri (Monoqrafiya). Bakı: "Gənclik" Nəşriyyatı -2013. 172 s. 12. <http://www.rostourunion.ru> 13. Артёмова Е.Н. Козлова В.А. Основы гостеприимства и туризма. Орёл, ГТУ, 2005, 116 с., с.52-60. 14. Ключевые ориентиры для разработки и реализации образовательных программ в предметной области «Туризм». Бильбао, Университет Деусто, 2013. 106 с. 15. Hüseynov İ., Əfəndiyeva N. Turizmin əsasları. Bakı, "Mars-Print" nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi, 2007, 442 s.

Актуальные проблемы развития туризма

К.Х. Юсифова

В статье описывается современная среда развития туризма и выражается его отношение к факторам, способствующим ему. Обоснована необходимость уточнения теоретических и методологических вопросов развития туризма как многофункциональной сферы деятельности. Изложены теоретико-методологические положения устойчивого развития туризма. Ресурсы туризма были исследованы как массовая форма активного и культурного досуга, что не исключает предпринимательской деятельности за пределами постоянного места жительства. Существующие классификации по всем основным признакам были сопоставлены и обобщены. Некоторые из возможностей для туристического бизнеса были определены путем интеграции действий и других факторов.

Ключевые слова: Туризм, турист, подходы к туризму, функции туризма, виды туризма, агротуризм

Actual issues of tourism development

K.X.Yusifova

The article describes the modern environment for the development of tourism and expresses its attitude to the factors contributing to it. The necessity of clarifying the theoretical and methodological issues of the development of tourism as a multifunctional field of activity is substantiated. The theoretical and methodological provisions of sustainable tourism development are outlined. Tourism resources have been investigated as a massive form of active and cultural leisure, which does not exclude business activities outside the permanent place of residence. The existing classifications for all the main features were compared and summarized. Some of the opportunities for tourism businesses have been identified through the integration of action and other factors.

Key words: Tourism, tourist, tourism approaches, functions of tourism, types of tourism, agrotourism